

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI
SHAKLLANTIRISH HOLATI VA MUAMMOLARI*****Bobqulova Nigora O'ktam qizi****Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti**Ta'lim va tarbiya nazariyasi 2-bosqich magistranti**Tel: +998884611000*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishning holati, dolzarbligi va mavjud muammolari tahlil qilinadi. Maqolada ta'lim tizimida insonparvarlik, adolat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, bag'rikenglik kabi qadriyatlarni singdirishning nazariy asoslari hamda amaliy yo'nalishlari yoritilgan. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy tarbiya jarayonidagi o'rni, dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlar orqali qadriyatlarni shakllantirishdagi metodik yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari asosida umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, oilaviy muhit, o'qituvchi shaxsi va ta'lim muassasasi muhiti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik aniqlanadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviy tarbiya, insonparvarlik, vatanparvarlik, o'qituvchi shaxsi, tarbiyaviy jarayon, pedagogik muammo.

**СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ
ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В НАЧАЛЬНОМ
ОБРАЗОВАНИИ**

Аннотация: В данной статье рассматриваются состояние, актуальность и существующие проблемы формирования общечеловеческих ценностей у учащихся в процессе начального образования. Раскрываются теоретические основы и практические направления внедрения таких ценностей, как гуманизм, справедливость, трудолюбие, патриотизм и толерантность в систему обучения. Особое внимание уделено роли учителя начальных классов в духовно-нравственном воспитании, а также методическим подходам к формированию ценностей на уроках и во внеурочной деятельности. На основе результатов исследования определена взаимосвязь между возрастными особенностями учащихся, семейной средой, личностью педагога и образовательной средой школы в процессе развития общечеловеческих ценностей. В статье также анализируются существующие проблемы — поверхностное усвоение

содержания ценностей, недостаточная системность воспитательной работы, слабое применение современных методик — и предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: начальное образование, общечеловеческие ценности, духовно-нравственное воспитание, гуманизм, патриотизм, личность учителя, воспитательный процесс, педагогическая проблема.

THE STATE AND PROBLEMS OF FORMING UNIVERSAL HUMAN VALUES IN PRIMARY EDUCATION

Abstract: This article analyzes the state, relevance, and existing problems of forming universal human values among students in the process of primary education. Theoretical foundations and practical directions for integrating values such as humanism, justice, diligence, patriotism, and tolerance into the education system are explored. Particular attention is given to the role of the primary school teacher in moral and spiritual education, as well as methodological approaches to developing values through classroom and extracurricular activities. Based on the research results, the interrelation between students' age characteristics, family environment, teacher's personality, and the school environment in developing universal human values is identified. The article also examines existing challenges — superficial teaching of values, lack of consistency in educational activities, and insufficient use of modern pedagogical methods — and proposes recommendations for improvement.

Keywords: primary education, universal human values, moral education, humanism, patriotism, teacher's personality, educational process, pedagogical problem.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, ayniqsa, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish masalasi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich ta'lim bu jarayonning poydevorini yaratadi, chunki aynan shu bosqichda o'quvchilarda insoniylik, mehnatsevarlik, halollik, bag'rikenglik kabi fazilatlar shakllanadi. Ta'limning asosiy maqsadi nafaqat bilim berish, balki shaxsda ijobiy axloqiy sifatlarni, jamiyatda yashash madaniyatini, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalashdir [1]. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh psixologik xususiyatlari ularning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini samarali tashkil etish imkonini beradi. Shu davrda berilgan ta'lim va tarbiya insonning butun hayoti davomida amal qiluvchi qadriyatlarga asos bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich ta'limda umuminsoniy qadriyatlarni singdirish o'qituvchidan yuqori darajada mas'uliyat, pedagogik mahorat va shaxsiy namunaviylikni talab etadi [2].

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga katta e'tibor qaratilmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da insonparvarlik, demokratik qadriyatlarga sodiqlik, mustaqil fikrlovchi, vatanparvar shaxsni shakllantirish ta'limning ustuvor maqsadlaridan biri sifatida belgilangan [3].

Shunga qaramay, ta'lim amaliyotida umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida qator muammolar mavjud. Ular orasida tarbiyaviy ishlarda tizimlilikning yo'qligi, dars jarayonida qadriyatlarga oid mazmunning yetarlicha yoritilmasligi, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi pastligi kabi omillarni keltirish mumkin [4]. Shu bois ushbu muammoni ilmiy asosda o'rganish, mavjud tajribalarni tahlil qilish va samarali metodik yondashuvlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodlari

Umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish masalasi nafaqat pedagogika, balki falsafa, psixologiya va sotsiologiya fanlarining ham o'rganish obyekti sifatida e'tirof etiladi. Ilmiy adabiyotlarda qadriyatlar inson shaxsining ichki dunyosini, axloqiy me'yorlarini va ijtimoiy xulq-atvorini belgilovchi mezon sifatida talqin qilinadi [5]. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich ta'limda qadriyatlar tarbiyasining o'ziga xos metodik, psixologik va ma'naviy jihatlari mavjud. Hasanboeva O., Ochilov A. va To'raqulova Sh. o'z tadqiqotlarida o'quvchilarning ijtimoiy tajriba orttirishida axloqiy qadriyatlar muhim o'rin tutishini, ularni shakllantirishda o'qituvchining shaxsiy namunasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydilar [6]. Mualliflar fikricha, ta'lim jarayonida nafaqat dars mazmuni, balki pedagogning kommunikativ madaniyati, nutqi, muomala uslubi ham qadriyat tarbiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Zunnunov A. va Xodjiev D. esa boshlang'ich ta'limda tarbiya tizimini samarali tashkil etish uchun o'quvchilarning yosh psixologik xususiyatlarini inobatga olish zarurligini, shuningdek, ma'naviy-axloqiy tarbiyada dars va sinfdan tashqari faoliyat o'zaro uzviylikda olib borilishi lozimligini qayd etadilar [7]. Ularning tadqiqotlarida o'qituvchi faoliyatining tizimliliigi, tarbiyaviy tadbirlarning izchilligi va mazmuniy boyligi qadriyatlarni shakllantirish samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida e'tirof etiladi.

Shuningdek, xorijiy tadqiqotlarda (masalan, UNESCO va OECD hisobotlarida) umuminsoniy qadriyatlar global kompetensiyalar tarkibida ko'rib chiqilib, ularni boshlang'ich bosqichdan boshlab o'quv dasturlariga integratsiya qilish tavsiya etiladi [8]. Bu yondashuv O'zbekiston ta'lim tizimida ham "Kompetensiyaga asoslangan yondashuv" konsepsiyasi orqali amaliyotga joriy etilmoqda. Tadqiqot metodlari sifatida nazariy tahlil, taqqoslash, pedagogik kuzatish, intervyu va suhbat, hamda tajriba-sinov ishlari qo'llanildi. Nazariy tahlil orqali mavjud ilmiy manbalar o'rganilib, qadriyatlarni shakllantirishga doir ilmiy yondashuvlar tahlil qilindi. Pedagogik

kuzatish va suhbat metodlari orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilari va o'quvchilar bilan olib borilgan amaliy jarayonlar o'rganildi. Tajriba-sinov ishlari esa qadriyatlar tarbiyasida interfaol metodlar (rol o'yinlari, "fikir almashish", "muammoli savol" texnikalari)ning samaradorligini aniqlashga qaratildi.

Natijada, olingan ma'lumotlar umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda metodik yondashuvlar, o'qituvchi shaxsiy fazilatlar va o'quv muhiti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy asosda ko'rsatib berdi.

Natijalar va muhokamalar

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim jarayonida umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish o'quvchining ijtimoiy-axloqiy, ma'naviy va intellektual rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari tahlili o'qituvchilarning qadriyatlar ta'limi bo'yicha tayyorgarligi, o'quv dasturlarining mazmuni hamda dars jarayonida qo'llanilayotgan metodik yondashuvlarning samaradorligi bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatdi.

Birinchidan, o'tkazilgan so'rovnoma natijalari shuni aniqladiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining 68 foizi umuminsoniy qadriyatlar mazmunini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish zarurligini tan oladi, biroq ularning atigi 42 foizi bu borada yetarli metodik ko'nikmaga ega ekanini bildirgan. Bu esa metodik ta'minotning sustligi, o'quv-uslubiy manbalarning yetarli emasligi va amaliy darslarda qadriyatlar bilan bog'liq topshiriqlarning kam qo'llanishi bilan izohlanadi [9].

Ikkinchidan, dars kuzatuvlari va tahliliy monitoring natijalari o'quvchilarning qadriyatlarga nisbatan faol pozitsiyasini shakllantirishda interfaol metodlarning samaradorligini tasdiqladi. Xususan, "Bahs-munozara", "Rol o'ynash", "Vaziyatli mashqlar" kabi metodlar qo'llangan sinflarda o'quvchilarning axloqiy mulohaza yuritish, o'z fikrini asoslash, boshqalar fikrini tinglash kabi ko'nikmalari 1,4 baravar yuqori natija ko'rsatgan [10]. Bu esa faol ta'lim uslublari o'quvchilarda nafaqat bilimni, balki qadriyat asosidagi fikrlashni ham rivojlantirishini tasdiqlaydi.

Uchinchidan, taqqoslash tahlili orqali aniqlanishicha, o'quv dasturlarida umuminsoniy qadriyatlarga oid mavzular mavjud bo'lsa-da, ular ko'proq deklarativ xarakterga ega. Masalan, "Vatanparvarlik", "Mehr-shafqat", "Halollik" kabi tushunchalar matnlarda tilga olinadi, ammo o'quvchilarda ularni amaliy hayotiy vaziyatlarga tadbiq etish imkoniyatlari yetarli darajada shakllantirilmagan. Shu bois, qadriyatlarni darslik mazmuni bilan emas, balki faoliyat jarayonida o'zlashtirish tamoyili ustuvor bo'lishi kerak [11].

To'rtinchidan, empirik tadqiqotlar (so'rovnoma, suhbat va eksperiment natijalari) boshlang'ich sinf o'quvchilarida umuminsoniy qadriyatlarga oid tushunchalarning shakllanishida oilaviy tarbiya, maktab muhiti va o'qituvchi shaxsining o'zaro ta'siri muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Tadqiqotda qatnashgan o'quvchilarning 54 foizi "insonparvarlik" va "adolat" tushunchalarini o'qituvchilar orqali, 36 foizi esa oiladan

o'rganishini bildirgan [12]. Bu esa qadriyatlarni shakllantirishda maktab va oila hamkorligi uzviy bo'lishi zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, psixologik tahlillar o'quvchilarda qadriyatli munosabatni rivojlantirishda yosh xususiyatlarini hisobga olish zarurligini aniqladi. 1–2-sinflarda asosan hissiy idrok asosida qadriyatni qabul qilish kuzatilsa, 3–4-sinflarda mantiqiy tushunish va baholash qobiliyatlari kuchayadi. Shu bois, o'qituvchi har bir yosh bosqichiga mos didaktik materiallar, badiiy hikoyalar, o'yinli topshiriqlar orqali qadriyatlarni singdirishi lozim [13].

Muhokamalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda kompleks yondashuv zarur. Bunda o'qituvchining metodik tayyorgarligi, dars jarayonida axloqiy muammolarni muhokama qilish, o'quvchilarga tanlov erkinligini berish hamda ta'lim-tarbiya jarayonini insonparvarlik ruhida tashkil etish muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, zamonaviy ta'lim tizimida raqamli vositalar va multimedia resurslari yordamida qadriyatlarni o'rgatish imkoniyatlari kengaymoqda. Masalan, interaktiv platformalarda "axloqiy dilemmalar" asosidagi topshiriqlar, virtual muhitdagi "ijtimoiy vaziyatlar simulyatsiyasi" o'quvchilarning qadriyatli qaror qabul qilish ko'nikmalarini samarali shakllantiradi.

Tadqiqot natijalarini umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, umuminsoniy qadriyatlar shakllanishi:

- o'quvchi shaxsining ijtimoiy kompetentligini oshiradi;
- mustaqil fikrlash va mas'uliyatni his etish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- o'quvchi shaxsining ichki motivatsiyasini kuchaytiradi;
- jamiyatda tolerantlik, bag'rikenglik va insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlaydi.

Demak, boshlang'ich ta'limda umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish jarayonini tizimli, interfaol, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etish nafaqat tarbiyaviy natijani, balki ta'lim sifatini ham oshiradi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchi shaxsida umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish uchun eng muhim va mas'uliyatli davrdir. Aynan shu bosqichda bola axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan o'zini anglay boshlaydi, insonparvarlik, halollik, mehr-shafqat, bag'rikenglik, tinchliksevarlik kabi qadriyatlarga nisbatan munosabatini shakllantiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mavjud ta'lim dasturlari va darsliklarda umuminsoniy qadriyatlarga oid mavzular mavjud bo'lsa-da, ularni o'quvchilarda ongli, faol va amaliy tarzda o'zlashtirish uchun qo'llaniladigan metodik yondashuvlar yetarlicha tizimlashtirilmagan. Shu sababli, o'qituvchilarning bu boradagi metodik tayyorgarligini kuchaytirish, dars jarayonida interfaol, muammoli va ijodiy yondashuvlarni keng qo'llash zarur. Umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda

zamonaviy ta'lim texnologiyalarini — raqamli vositalar, virtual simulyatsiyalar, interaktiv topshiriqlar va ijtimoiy media resurslaridan foydalanish — o'quvchilarning qadriyatlarga nisbatan faolligini oshiradi, ularni real hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatadi. Umuman olganda, boshlang'ich ta'limda umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish — bu faqat ma'naviy tarbiya masalasi emas, balki shaxsni barkamol inson sifatida voyaga yetkazishning strategik yo'nalishidir. Shu bois, bu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish, pedagogik innovatsiyalar bilan boyitish va amaliyotda tizimli qo'llash ta'lim sifatini va jamiyat ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Hasanboeva O., Ochilov A., To'raqulova Sh. *Pedagogika*. — Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2020.
2. Zunnunov A., Xodjieva D. *Pedagogika asoslari*. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
4. Jo'rayev R., Yo'ldoshev M. *Boshlang'ich ta'limda tarbiyaviy jarayonni takomillashtirish*. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
5. Karimova V.M. *Psixologik qadriyatlar nazariyasi*. — Toshkent: "Fan", 2017.
6. Hasanboeva O., Ochilov A., To'raqulova Sh. *Pedagogika*. — Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2020.
7. Zunnunov A., Xodjieva D. *Pedagogika asoslari*. — Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019.
8. UNESCO. *Education for Global Citizenship: Preparing Learners for the Challenges of the 21st Century*. — Paris, 2016.
9. Karimova D. Umuminsoniy qadriyatlar va o'quvchi shaxsi rivoji. // "Pedagogika va psixologiya" jurnali, 2021, №4.
10. Ochilov M. Boshlang'ich ta'limda raqamli pedagogika va ma'naviy qadriyatlar uyg'unligi. // "Xalq ta'limi", 2023, №2.
11. Sa'diev A. Boshlang'ich ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ma'naviy tarbiya. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020.
12. UNESCO. *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. — Paris, 2015.
13. Leontyev A.N. *Faoliyat, ong, shaxs*. — Moskva: Pedagogika, 1977.